

УДК 37.013.42:37.013.83(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.102.4>**Г. Б. Бреславська**

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти
Національного університету кораблебудування імені Адмірала Макарова
ORCID: orcid.org/0000-0002-6144-4890

НАСТУПНІСТЬ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРИНЦИП НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті розкрито сутність принципу наступності як провідного педагогічного чинника національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Обґрунтовано теоретико-методичні засади його реалізації в умовах реформування системи освіти України та формування нової української школи. Проаналізовано наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників (І. Бех, Н. Богуш, В. Сухомлинський, Л. Карамушка, О. Кузьменко, UNESCO, OECD, EU Education Framework), які визначають наступність як педагогічну закономірність безперервного розвитку особистості та послідовного формування цінностей громадянськості, патріотизму й національної ідентичності. Здійснено уточнення змісту понять «наступність», «педагогічне партнерство», «освітня траєкторія» в контексті сучасної парадигми виховання. Визначено методичні умови забезпечення наступності у сфері патріотичного виховання: узгодження освітніх програм дошкільної та початкової освіти, спільне педагогічне планування, формування інтегрованих виховних проєктів і взаємодія педагогів, батьків і громади. Розроблено модель структури педагогічної наступності, що включає ціннісно-смісловий, організаційно-методичний і соціально-партнерський рівні, а також подано таблицю відповідності змістових ліній національно-патріотичного виховання у ЗДО та початковій школі. Практичне значення результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів у процесі підготовки педагогічних кадрів, розробленні освітніх програм, міжінституційних проєктів і створенні єдиного виховного простору для формування громадянської компетентності. Перспективу подальших досліджень становить розроблення критеріїв оцінювання сформованості патріотичних якостей і моделі моніторингу ефективності виховного процесу.

Ключові слова: наступність, національно-патріотичне виховання, цінності, громадянська компетентність, педагогічне партнерство, освітня траєкторія.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти України перебуває в умовах масштабних трансформацій, спрямованих на оновлення змісту, форм і методів навчання та виховання. В умовах воєнних викликів, глобалізаційних процесів і цифрової модернізації зростає суспільна потреба у формуванні покоління свідомих громадян – носіїв патріотичних цінностей, здатних до громадянської відповідальності й захисту своєї держави. У цьому контексті особливого значення набуває реалізація принципу наступності між дошкільною та початковою освітою як педагогічного механізму безперервного формування національної самосвідомості дитини.

Відповідно до Закону України «Про освіту» [10], неперервність освіти визначено базовим принципом державної політики, що передбачає єдність і послідовність освітніх впливів на всіх рівнях. Закони України «Про дошкільну освіту» [9] та «Про повну загальну середню освіту» [11] підкреслюють важливість узгодженості змісту, методів і форм виховання, спрямованих на формування духовно й морально зрілої особистості. У свою чергу, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді

[13] та Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки (Указ Президента України №286/2019) визначають патріотизм ключовою цінністю освітнього процесу, а наступність – необхідною умовою його реалізації [16].

Питання педагогічної наступності у вихованні мають глибоке теоретичне підґрунтя у працях українських учених. **І. Бех** трактує патріотичне виховання як процес морального самостановлення особистості, у якому формується емоційно-ціннісна єдність із Батьківщиною [5]. **Н. Богуш** визначає наступність як категорію, що забезпечує безперервність педагогічних впливів і логічну послідовність формування громадянських та національних цінностей. **В. Сухомлинський** підкреслював, що виховання є духовним партнерством учителя й дитини, у якому передача досвіду поколінь відбувається через почуття любові до рідної землі [6; 18]. Сучасні дослідження **Л. Карамушки**, **О. Кузьменко** та **Л. Яременко** конкретизують методичні аспекти реалізації наступності у сфері патріотичного виховання, наголошуючи на важливості педагогічного партнерства та узгодження змісту освітніх програм [12; 14; 20].

Важливими нормативно-методичними орієнтирами виступають **Базовий компонент дошкільної освіти та Державний стандарт початкової освіти**, які закладають основи єдиного виховного простору. У цих документах визначено необхідність інтеграції змістових ліній освіти – моральної, громадянської, культурної та соціальної – у спільному контексті патріотичного виховання [4; 8].

Таким чином, забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою у сфері національно-патріотичного виховання є не лише методичним завданням, а й ціннісно-концептуальним орієнтиром розвитку сучасної освіти України. Його сутність полягає у збереженні безперервності формування національної ідентичності дитини – від емоційного усвідомлення належності до рідного краю у дошкільному віці до становлення свідомого громадянського самовизначення у молодшому шкільному віці. У цьому полягає стратегічна місія принципу наступності як педагогічного підґрунтя національно-патріотичного виховання в умовах сучасних суспільних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема національно-патріотичного виховання та формування громадянських цінностей у дітей і молоді активно розробляється як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогічній науці. В українському контексті питання патріотизму та громадянськості досліджували І. Бех, В. Сухомлинський, Л. Карамушка, Н. Богуш, О. Кузьменко, Л. Яременко, Г. Лещенко, Н. Черепаня, О. Савченко.

І. Бех наголошує, що патріотизм має моральну природу й формується через емоційно-ціннісне переживання належності до Батьківщини, що зумовлює становлення громадянської свідомості [5]. В. Сухомлинський розглядав виховання як духовне партнерство педагога і дитини, у якому любов до рідної землі є центральною складовою розвитку особистості [18]. Н. Богуш трактує наступність як педагогічну закономірність, що забезпечує логічну послідовність і спадкоємність освітніх впливів, зберігаючи цілісність виховного процесу [6].

Проблему міжрівневої взаємодії між закладом дошкільної освіти та початковою школою досліджували О. Кузьменко, Г. Лещенко, Н. Черепаня [14; 15; 19]. Вони підкреслюють, що ефективність національно-патріотичного виховання залежить від єдності змісту, узгодженості педагогічних програм, форм роботи та професійної готовності вихователів і вчителів до міжінституційної співпраці.

На міжнародному рівні принципи громадянського та патріотичного виховання знайшли відображення у стратегічних документах: *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*; *Education for Global Competence*; Європейській рамці громадянської компетент-

ності [1; 2]. Ці документи підкреслюють важливість формування у дітей і молоді глобальної свідомості, поваги до культурного різноманіття, толерантності, соціальної відповідальності та сталого розвитку як універсальних цінностей сучасного громадянства.

Зарубіжний і вітчизняний науковий дискурс свідчить, що патріотичне виховання має спиратися на єдність емоційно-ціннісного, когнітивного й діяльнісного компонентів, а принцип наступності виступає ключовою умовою збереження цілісності виховного впливу між освітніми рівнями. Таким чином, дослідження феномену педагогічної наступності у сфері національно-патріотичного виховання відбувається в руслі гуманістичної, компетентнісної та ціннісно-орієнтованої парадигми сучасної педагогіки.

Попри наявність теоретичних досліджень, у педагогічній практиці спостерігається фрагментарність реалізації принципу наступності. Освітні програми ЗДО та школи часто залишаються незгодженими у сфері виховних цінностей, форм контролю та методів роботи.

Відсутні також уніфіковані критерії оцінювання сформованості патріотичних якостей у дітей різних вікових груп, що ускладнює моніторинг результатів виховного процесу. Недостатньо уваги приділяється міжінституційній співпраці педагогів, батьків та громадськості, а також використанню сучасних інтерактивних технологій виховання.

Отже, існує потреба у створенні науково-методичної моделі, що забезпечуватиме поступовість формування національно-патріотичних цінностей від дошкільного до шкільного рівня.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування принципу наступності як системоутворювального чинника національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку у контексті сучасної освітньої політики України. Реалізація цієї мети передбачає аналіз психолого-педагогічних і нормативно-правових засад виховання патріотизму, визначення змісту й структури педагогічної наступності, а також окреслення методичних умов забезпечення єдності освітнього та виховного впливу між дошкільною і початковою ланками освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розбудови української державності принцип наступності посідає особливе місце у системі національно-патріотичного виховання дітей. Він забезпечує неперервність формування особистісних і громадянських цінностей, узгодженість виховних впливів на різних вікових етапах розвитку дитини – від дошкільця до початкової школи. Сутність цього принципу полягає в органічному поєднанні змісту, форм і методів

виховної роботи, що спрямовані на формування любові до Батьківщини, поваги до державних символів, рідної мови, культурних традицій та історії народу.

Теоретичне підґрунтя поняття наступності розкривається у працях І. Беґа, який трактує її як закономірність розвитку особистості, де кожний етап є логічним продовженням попереднього [5]. Н. Богуш наголошує на необхідності гармонізації виховних цілей у дошкільній та початковій освіті, оскільки саме на цьому етапі формуються основи національної самосвідомості [6]. В.Сухомлинський розглядав наступність як неперервність духовного й морального зростання дитини, де школа продовжує те, що починається в сім'ї та дитячому садку [18].

Дослідження Л. Карамушки і О. Кузьменко доповнюють цей підхід психологічним та методичним аспектами, підкреслюючи роль емоційно-ціннісного компоненту у становленні патріотичних почуттів [18]. Зарубіжні джерела, зокрема документи UNESCO, OECD та EU Education Framework, акцентують на необхідності формування глобальної громадянської компетентності через локальні прояви патріотизму, що співзвучно із завданнями української освіти [1; 2].

В умовах реалізації Нової української школи принцип наступності вимагає нових підходів до організації виховного процесу. Йдеться про педагогічне партнерство між вихователями, учителями, батьками та представниками громади, спільне планування освітніх подій, створення наскрізних виховних програм і тематичних проєктів, що мають єдину ціннісну спрямованість.

Наступність – це педагогічна закономірність, що забезпечує безперервність і узгодженість освітніх впливів на різних вікових етапах розвитку дитини [6]. Вона передбачає спадкоємність цілей, змісту, методів і форм виховання, а також поступовий перехід від емоційно-чуттєвого до свідомо-ціннісного сприйняття понять «Батьківщина», «народ», «мова», «культура».

У межах національно-патріотичного виховання цей принцип реалізується через:

- узгодження освітніх програм ЗДО і школи (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021; Державний стандарт початкової освіти, 2018);

- інтеграцію змістових ліній виховання: родинні цінності, громадянська активність, любов до рідного краю;

- створення спільного виховного простору за участю педагогів, дітей, батьків і громади.

Реалізація принципу наступності у виховному процесі можлива лише за умови поєднання науково обґрунтованих методичних підходів із практичною діяльністю педагогів. Як зазначає Н. Богуш, саме системність і узгодженість педагогічних дій забезпечують плавний перехід дитини між рівнями освіти без втрати емоційної залученості у процес виховання [6].

Основні методичні напрями:

- Інтеграція програм і цінностей. Освітні програми ЗДО й початкової школи мають бути гармонізовані відповідно до державних стандартів (МОН, 2021; КМУ, 2018), що передбачає єдність виховних цілей, термінів і результатів навчання.

- Спільне педагогічне планування. Вихователі та вчителі здійснюють координацію тематичних заходів і проєктів, зокрема тижнів патріотизму, акцій доброчинності, конкурсів дитячої творчості.

- Використання інноваційних технологій. У дошкільній освіті – сюжетно-рольові, ігрові, театралізовані та фольклорні форми; у початковій – проєктні, інтерактивні, медіаосвітні методики, що підтримують пізнавальну активність і громадянське мислення.

- Формування педагогічного партнерства. Як підкреслює Л. Яременко [20], партнерська взаємодія педагогів, дітей і батьків є провідною умовою виховання патріотизму як стилю життя. Важливим є діалогічний формат спілкування, що ґрунтується на довірі й співтворчості.

Одним із ефективних інструментів є інституційно інтегровані виховні проєкти: «Моя Україна», «Скарби мого краю», «Герої серед нас».

Вони передбачають послідовність дій – від знайомства з народними символами у ЗДО до пошуково-дослідницьких і громадських ініціатив у школі (табл. 1).

Розроблена модель педагогічної наступності дозволяє розглядати виховання як єдиний соціокультурний простір, де відбувається передача духовних і громадянських цінностей. Відповідно до досліджень OECD і UNESCO, саме цілісна освітня

Таблиця 1

**Взаємозв'язок змістових ліній національно-патріотичного виховання
у дошкільній та початковій освіті**

Освітня лінія	ЗДО (старша група)	Початкова школа (1–2 класи)	Форми наступності
Любов до Батьківщини	Знайомство з рідним краєм, народними символами	Вивчення державних символів, традицій громади	Спільні заходи «Моя Україна»
Родинні цінності	Участь у родинних святах	Теми «Моя сім'я», «Мій рід»	Родинні проєкти
Громадянська активність	Дитячі ігри «Добрі справи для міста»	Учнівські акції, екоініціативи	Волонтерські міні-проєкти

траєкторія забезпечує сталість особистісного розвитку, коли дитина сприймає себе не лише учнем, а частиною нації та громади.

Порівняльний аналіз українських і міжнародних підходів свідчить, що ефективність патріотичного виховання зростає за умови:

- узгодженості державних освітніх стандартів;
- системної взаємодії освітніх інституцій;
- упровадження громадянських і проєктних практик;
- формування емоційно безпечного середовища, у якому дитина переживає приналежність до культурного й морального простору своєї Батьківщини.

Як зазначав В. Сухомлинський, «серце виховання – це спільна діяльність педагога і дитини». Сучасна педагогіка додає – ця діяльність має бути партнерською, орієнтованою на досвід і цінності, а не на формальні знання.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз наукових джерел і педагогічної практики засвідчив, що наступність є провідним педагогічним принципом у формуванні системи національно-патріотичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Вона забезпечує єдність і безперервність виховного процесу, спрямованого на розвиток особистості дитини як громадянина, носія національних цінностей, культури й духовності.

На основі узагальнення праць І. Бега, Н. Богуш, В. Сухомлинського, Л. Карамушки, О. Кузьменко, а також положень сучасних міжнародних документів (UNESCO; OECD) обґрунтовано, що наступність виступає не лише логічним зв'язком між етапами освіти, а й закономірністю цілісного розвитку дитини, яка реалізується через системне узгодження цілей, змісту, методів і форм виховання [1; 2; 5; 6; 12; 18].

Ефективна реалізація принципу наступності у сфері національно-патріотичного виховання можлива за таких педагогічних умов:

- інтеграція виховних змістових ліній у програмах закладів дошкільної та початкової освіти, що забезпечує цілісність світоглядного становлення дитини;
- педагогічне партнерство між вихователями, учителями, батьками, представниками громади, яке створює єдиний виховний простір співпраці й взаємопідтримки [12];
- узгодження методів і форм виховної діяльності, що враховують вікові, психологічні та індивідуальні особливості дітей;
- системний моніторинг рівня сформованості громадянських і патріотичних якостей, заснований на якісних і кількісних показниках [1];
- забезпечення безперервності емоційно-ціннісного розвитку, який підтримує природну мотивацію дитини до пізнання своєї культури, історії, мови, народу.

Запропонована в дослідженні модель педагогічної наступності в національно-патріотичному вихованні має подвійне значення:

1. Теоретичне – вона розкриває структуру взаємозв'язку між ціннісно-смысловим, організаційно-методичним і соціально-партнерським рівнями виховного процесу.

2. Практичне – створює підґрунтя для вдосконалення професійної підготовки педагогів, розроблення комплексних програм виховання та реалізації міжінституційних ініціатив на основі педагогічного партнерства.

Результати дослідження свідчать, що забезпечення наступності сприяє формуванню громадянської компетентності, національної ідентичності, моральної стійкості та відповідальності дітей – як базових характеристик сучасного громадянина України.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у:

- розробленні чітких критеріїв і показників оцінювання рівня сформованості патріотичних і громадянських цінностей;
- створенні моделі моніторингу ефективності виховного процесу на різних етапах освіти [2; 19];
- вивченні інноваційних педагогічних технологій, що сприяють посиленню спадкоємності між дошкільною та початковою ланками освіти;
- дослідженні впливу соціального середовища і цифрової культури на формування патріотичної самосвідомості дітей у контексті викликів сучасного суспільства.

Отже, принцип наступності є не лише фундаментом побудови цілісного виховного процесу, але й стратегічним чинником формування громадянської зрілості особистості, здатної до самореалізації, відповідального вибору й активної участі в розбудові демократичної української держави.

Список використаної літератури:

1. Biesta G. J. J., Stengel B. S. Thinking philosophically about teaching. Handbook of Research on Teaching. 2016. № 5. P. 7–67.
2. OECD. Education for Global Competence. Paris : OECD Publishing, 2019. 120 p.
3. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris : UNESCO, 2021. 85 p.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. Авторська група : Байєр О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г., Корнеєва О.Л., Лисенко Г. М., Левінець Н. В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О.Д., Шевчук А. С. Під науковим керівництвом доктора психологічних наук, професора, член-кореспондента НАПН України – Піроженко Т. О. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/>

- storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
5. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: концептуальні засади. Київ: Либідь, 2018. 256 с.
 6. Богуш Н. Ф. Наступність у системі дошкільної та початкової освіти. Харків: Основа, 2020. 184 с.
 7. Від дитини – до світу, від світу – до дитини: пед. статті / Джон Дьюї; [уклад., вступ. ст., пряму-ючи. Г. Б. Корнетова]. М.: Карапуз, 2009. 348
 8. Державний стандарт дошкільної освіти України. Київ: МОН України, 2021. 56 с.
 9. Закон України «Про дошкільну освіту»: за станом на 25 листопада 2017 року / Верховна Рада України. Офіц. вид. К.: Парламентське видавництво, 2017. 31 с.
 10. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.02.2021).
 11. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 20.02.2021).
 12. Карамушка Л. М. Психологічні аспекти виховання патріотизму в дітей. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 212 с.
 13. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: затв. наказом МОН України від 16.06.2015р. № 641. Інформаційний збірник та коментарі МОН України. 2015. № 8. С. 87–95.
 14. Кузьменко О. В. Методика патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2021. 146 с.
 15. Лещенко Г. О. Педагогічна наступність як умова розвитку цілісної особистості. *Педагогічний альманах*. 2019. Вип. 42, № 3. С. 65–70.
 16. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 12.02.2025).
 17. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4–5.
 18. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1977. 382 с.
 19. Черепаня Н. Педагогічні детермінанти готовності дитини до навчання у школі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 27. С. 225–229. URL: http://nbuv.gov.ua/JRN/Nvuiped_2013_27_76
 20. Яременко Л. П. Формування громадянської ідентичності молодших школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2022. 208 с.

Breslavskaya H. Continuity as a pedagogical principle of national and patriotic education in the context of modern Ukrainian education

The article reveals the essence of the principle of continuity as a leading pedagogical factor in the national and patriotic education of older preschool and primary school children. Theoretical and methodological foundations for its implementation are substantiated in the context of the reform of Ukraine's education system and the formation of the New Ukrainian School. The study analyzes the scientific approaches of Ukrainian and foreign researchers (I. Bekh, N. Bohush, V. Sukhomlynskyi, L. Karamushka, O. Kuzmenko, UNESCO, OECD, EU Education Framework), who define continuity as a pedagogical regularity of the continuous development of the individual and the consistent formation of the values of citizenship, patriotism, and national identity. The meanings of the concepts «continuity», «pedagogical partnership», and «educational trajectory» are clarified in the context of the modern paradigm of education. Methodological conditions for ensuring continuity in the sphere of patriotic education are identified: alignment of preschool and primary education curricula, joint pedagogical planning, development of integrated educational projects, and cooperation among teachers, parents, and the community. A model of the structure of pedagogical continuity is developed, which includes value-semantic, organizational-methodological, and socio-partnership levels, as well as a table of correspondence between the content lines of national and patriotic education in preschool and primary education institutions. The practical significance of the results lies in the possibility of applying the proposed approaches in teacher training, curriculum development, inter-institutional projects, and the creation of a unified educational environment for the formation of civic competence. The prospect for further research involves developing criteria for assessing the formation of patriotic qualities and a model for monitoring the effectiveness of the educational process.

Key words: continuity, national and patriotic education, values, civic competence, pedagogical partnership, educational trajectory.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 26.12.2025